

Föreningen för folkbildningsforskning Vestlunddagarna 21–22 oktober 2021

Referat av Erik Amnås föreläsning 22 oktober

Erik Amnå, professor emeritus i statskunskap vid Örebro Universitet föreläste under rubriken ”Den avsvalnande demokratin – folkbildning bortom stororden” *eller* ”Om folkbildning är svaret – vad är då frågan?”.

Amnå redogjorde kort för sin bakgrund och tre aktuella uppdrag han haft på senare tid:

- Samhällsorientering för nyanlända (regeringsuppdrag)
- Granskning av studieförbundet Ibn Rushd (Uppdrag från FBR)
- Ungas samhällsengagemang (pågående forskningsprojekt)

En avsvalnad demokrati

Amnå utgångspunkt var den aktuella debatten om demokratin, att antalet stater som betecknas som demokratiska minskar och demokratiska fundament hotas på många sätt. Många böcker i ämnet har publicerats under senare år. Han ställde också frågan om demokratis avsvalning kan leda till att makten över folkbildningen, som fri och självständig, också håller på att gå oss ur händerna. Några bekymrande utvecklingstendenser som Amnå noterat är:

- En alltmer segregerad samhällsutveckling
- En samhällsgemenskap som krackelerar
- Folkbildningen demoniseras

Ökad segregation och ojämlikhet

Frågan om den ökade segregationen är också en bakgrund till det regeringsuppdrag Amnå fått att utarbeta en samhällsintroduktion för nyanlända. Amnå menade att demokratin och möjligheten att leva i en demokratisk stat är hett åtrådd bland nyanlända. Samtidigt uppstår kontrovers och kulturkrockar när det gäller privatlivets frågor; kvinnor och barns rättigheter samt religionsfriheten och religionens roll i en sekulariserad stat där religion ses som en privatsak. Amnås förslag till samhällsintroduktion syftar till att ge en mer osminkad Sverigebild än exempelvis den ”Information Sverige” ger.

Därefter berörde Amnå utvecklingen i Sverige när det gäller det ny-liberala projekt som starkt påverkat samhället och skapat nya vinnare och förlorare. Detta är en utmaning för folkbildningen då ”folkhemmet” inte längre finns. Här tog Amnå också upp frågan om den ökade ojämlikheten i samhället och exemplifierade med:

- Hälsoojämlikhet
- Strukturell ojämlikhet – brist på delaktighet
- Kulturell ojämlikhet – diskriminering

- Resursojämlighet

Amnå menade att ojämlikheten i Sverige ökat mer än i något annat OECD-land sedan 1980-talet. Vi har också fått en ökad koncentration av låginkomsttagare i hyresrätt. Segregationen har ökat.

Samhällsgemenskapen krackelerar och Populismen växer

Som följd av denna samhällsutveckling och i gapet mellan ideal och verklighet uppstår populismen, hävdade Amnå. Denna är en folklig reaktion på en samhällsutveckling som upplevs främmande och oroande. Kännetecknande för populismens ökande stöd är:

- Kulturell frustration och ett motstånd mot mångfald och pluralism
- Upplevelse av marginalisering och utanförskap
- Mobilitet – illojalitet mot partier och organisationer, ökad individualitet
- Misstro och politisk besvikelse
- Främlingsfientlighet där även politiker och "etablissemangen" ses som främlingar.

Amnå menade att tilliten i samhället verkar differentieras och samhällsgemenskapen riskerar därför att krackelera. De människor som har störst behov av välfärdsstaten har lägst tillit. Den nyliberala välfärdsstaten urgröper tilltron till gemensamt ansvar och handlande.

Hopp?

Trots de dystra utvecklingstendenser Amnå refererar till så menar han att det finns tecken i tiden som kan vara hoppfulla:

- Möjligheten till en postpandemisk självkritik
- Klimatnödläget kan tvinga fram ett nytänkande – tar EU täten i Glasgow?
- Demokratins globala tillbakagång kan vara en väckarklocka för politiker och medborgare
- Civilsamhället kan mobilisera för att hålla emot av-demokratiseringen
- Folkbildningens kraft

Civilsamhällets möjlighet

Civilsamhället är en viktig komponent i stärkandet av det demokratiska samhället. Amnå menade att civilsamhället har möjlighet att på många sätt spela en aktiv roll:

- Arenor och verktyg för motstånd och påverkan
- Folkbildning i lokalsamhället
- Organisering för engagemang
- Representation – vara med och få en röst
- Kulturell identitet och integration

Amnå nämnde också några oroande tendenser rörande civilsamhället:

- Minskade frihetsgrader utifrån ökad styrning och kontroll från myndigheter och det offentliga systemet.

- Minskade frihetsgrader utifrån snävare ekonomiska villkor
- Det traditionella medlemskapet tonas ner. Här menade Amnå också att EU-tankesmedjor dominerar idéutvecklingen kring civilsamhället. Mycket verksamhet sker genom projekt och nätverk där volontärer, inte medlemmar, efterfrågas. Den demokratiska träningen i traditionella föreningar sker inte.
- Partierna har mer utvecklats till välorganiserade valmaskiner och är mediokra mellanvalsrörelser med minskat medlemsantal och färre förtroendevalda.
- Partiernas utveckling medför också en skev representativitet
- Samtidigt demoniseras folkbildningen, där bland annat missbruk av bidrag och misstänksamhet mot Ibn Rushd har fått stor medial uppmärksamhet. Detta leder också till politiska utspel, där exempelvis Moderaterna i sin budgetmotion föreslår ett avskaffande av Folkbildningsrådet och att en myndighet ska ta över dess roll.

Den avsvalnande demokratin

I sista delen av sitt anförande behandlade Amnå "den avsvalnande demokratin" utifrån vilka tendenser stats- och civilsamhällesforskningen ser. Oron ligger bland annat i att det är relativt lätt att ändra svensk grundlag och att det medborgerliga engagemanget förändras. Unga medborgare är aktiva på andra plattformar än de parlamentariska. Amnå framhöll fem motiv för deltagande i parti- och föreningsverksamhet:

- Är frågorna organisationen arbetar med viktiga?
- Är ett engagemang i organisationen effektivt – leder det någonvart?
- Är mitt engagemang efterfrågat?
- Är jag kapabel att engagera mig?
- Är ett engagemang meningsfullt för mig?

Så även om samhällsintresset och det politiska intresset finns hos många unga medborgare så upplever partierna och föreningslivet svårigheter att få unga att bli aktiva medlemmar. Amnå refererade till två medborgarnormer, plikt kontra självförverkligande, där det individualistiska självförverkligandet blivit alltmer dominerande.

Amnå utvecklade vidare frågor kring unga medborgare och började med den svenska skolan:

- Den nuvarande skolpolitiken förstärker segregationen
- Skolan betyder dock mest för de mest behövande unga
- Demokratiska praktiker i skolan kan ge framgång

Att kategorisera unga människor i aktiva och passiva är dock en obsolet dikotomi, menade Amnå. Visst finns tydliga aktivister med stort engagemang i särskilda frågor, men gruppen "passiva" är inte enhetlig. Här finner vi i och för sig personer som är oengagerade eller alienerade, men också passiva som kan vara potentiellt aktiva. I den sistnämnda gruppen identifierade Amnå:

- Övervakande – "bakåtlutande"

- Stand by – ”framåtlutande”
- Reserverade

Avslutningsvis presenterade Amnå ett antal punkter att utgå från i stärkandet av den demokratiska aktiviteten:

- Undsätt förlorarna i det nyliberala projektet
- Prioritera integrerande möten
- Se och backa upp ungdomars engagemang
- Belägg folkbildningens framgångar
- Förklara och förklara folkbildningens frihetsgrader

Detta är ”ett högriskprojekt med retroaktiv nolltolerans. Nu är det folkbildning på riktigt som gäller”.

Antecknade gjorde
Hans-Åke Höber